

ЮРЧИШИН Василь
доктор юридичних наук,
доцент, завідувач кафедри кримінальної юстиції
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»,
почесний працівник прокуратури України,
м. Чернівці, Україна

САВЧЕНКО Василь
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»,
м. Чернівці, Україна

СУД ПРИСЯЖНИХ: ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ФЕДЕРАТИВНІЙ РЕСПУБЛІЦІ НІМЕЧЧИНА

Однією з важливих ланок реформи судової системи стало створення і законодавче закріплення в Україні суду присяжних. Фундаментальним кроком до поставленої мети стало прийняття Закону України «Про внесення змін до / Кримінально-процесуального кодексу України щодо участі народних засідателів» від 19 травня 2011 року, яким інститут народних засідателів у кримінальному судочинстві був ліквідований, при цьому впроваджений інший механізм колегіального розгляду кримінальних справ. Так, у частині 2 ст. 17 тодішнього КПК України було регламентовано, що кримінальні справи про злочини, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, розглядаються в суді першої інстанції колегіально судом у складі трьох осіб, якщо підсудний заявив клопотання про такий розгляд, а про злочини, за які законом передбачена можливість призначення покарання у виді довічного позбавлення волі, – у складі трьох осіб незалежно від наявності клопотання підсудного про такий розгляд [1]. Зараз така норма закріплена у ч. 3 ст. 31 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [2].

Однак серед науковців, суддів та працівників правоохоронних органів донині точаться дискусії щодо існування інституту присяжних в Україні саме в такому вигляді. Можна констатувати, що він мало чим відрізняється від інституту народних засідателів радянського зразка, окрім того, що присяжні складають присягу, мають чіткий, передбачений законом, каталог прав та обов'язків.

М. Гузела зазначає, що інститут присяжних у кримінальному провадженні України не є класичним (лава присяжних), а присяжні здійснюють правосуддя нарівні і разом з професійними суддями. Тому вважає, що інститут присяжних в Україні як самостійний, відокремлений процесуальний інститут ще потребує подальшого законодавчого удосконалення. Адже, враховуючи чинну законодавчу регламентацію діяльності суду присяжних, можна дійти висновку, що суд присяжних в Україні мало чим (хіба що, крім назви) відрізняється від другого історичного типу суду з участю народу – суду шеффенів (народних засідателів).

Суд шеффенів у класичному вигляді ще сторіччя тому назад запроваджений та діє у Федеративній Республіці Німеччина, на чому варто зупинитися більш детально, так як між цим судом та судом присяжних в Україні все ж таки існують певні суттєві відмінності.

На сьогодні система судів у ФРН досить розгалужена, враховуючи федеративний устрій держави та наявність значної кількості спеціалізованих судів. Суди Німеччини, компетенцією яких є кримінальна юрисдикція, мають складну чотирирівневу систему: дільничні суди, суди земель, вищі земельні суди та Верховний Суд ФРН. Існує також ціла система спеціалізованих судів, серед яких суди у справах молоді, сімейні суди, сільськогосподарські суди, суди у трудових спорах та інші [3, с. 218].

Суд присяжних функціонує у дільничних та земельних судах. У вищих інстанціях спори вирішуються лише професійними суддями. При цьому Верховний Суд ФРН не є судом першої інстанції. Основним його призначенням є здійснення нагляду, а також забезпечення однакового здійснення правосуддя.

Дільничні суди (Amtsgerichte) – це суди низової ланки, в яких розглядаються справи про злочини та кримінальні проступки суддею одноособово або судом колегіально у складі професійного судді та двох шеффенів (непрофесійних суддів, які обираються від населення згідно з виборчим списком самоврядних общин).

Суддя одноособово розглядає справи про незначні кримінальні проступки, які переслідуються в порядку приватного обвинувачення, або про діяння, за які не може бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше як два роки.

Судом шеффенів розглядаються справи про злочини, за які не може бути призначене покарання у виді позбавлення волі строком більше як на чотири роки. В окремих випадках, відповідно до § 29 абзацу 2 Закону ФРН «Про судоустрій» [4, с. 1588–1590], за клопотанням прокуратури до розгляду справи може бути залучено ще одного професійного суддю, що зумовлюється обсягом справи.

На рівні дільничних судів, окрім того, діють також суди у справах молоді, які розглядають підсудні їм кримінальні справи про злочини та проступки, що стосуються осіб у віці до 21 року. Шеффени цих судів є особами, які мають

тривалий досвід праці з молоддю і відібрані у спеціальному порядку. Один зі складу суду при розгляді справи має бути особою іншої статі.

Земельні суди (суди земель, *Landesgerichte*) діють у складі двох палат:

1) Мала палата – у традиційному складі суду шеффенів – у справах про злочини, за які може бути призначене покарання у виді позбавлення волі строком більше як на чотири роки або поміщення до психіатричного медичного закладу;

2) Велика палата (*Schwurgericht* – у дослівному перекладі «суд присяжних») – у складі трьох професійних суддів і двох шеффенів – у справах про найтяжчі злочини, зазвичай зі смертельними наслідками, каталог яких подається у § 74 Закону «Про судоустрій» (вбивство, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, розбій, захоплення заручників, напад на повітряне чи морське судно, що потягнули за собою смерть потерпілого, тощо). Як відзначається в літературі, хоч Велика палата і називається «судом присяжних», однак це скоріше данина історії, а насправді це суд «з особливою компетенцією, в якому професійні судді та шеффени користуються однаковим правом голосу при вирішенні питань винуватості та покарання. Присягу такі «присяжні» не складають.

Окрім названої загальної Великої палати з розгляду кримінальних справ судом шеффенів на рівні земель здійснюють кримінальне судочинство й інші палати: окрема палата у справах молоді, до підсудності якої належать справи щодо осіб у віці до 21 року, а також відносно дорослих осіб, де потерпілими виступають малолітні або неповнолітні особи – у складі у складі трьох професійних суддів і двох шеффенів; окремі палати у справах про злочини проти держави, у справах про господарські злочини, по виконанню вироків і рішень, у торгових спорах – у складі лише професійних суддів, кількість яких визначається урядом певної землі.

Земельні суди розглядають також справи в порядку апеляційного провадження – скарги на вирoki, постановлені дільничними судами: суддею одноособово та судом шеффенів [5, с. 53–54].

Слід відзначити, що КПК ФРН прийнятий ще у 1877 році, з того часу знав чимало змін та доповнень, однак ефективно діє і досі та разом з іншими нормативно-правовими актами у сфері кримінального судочинства вважається найстабільнішим у Європі. Що стосується суду шеффенів, то цей інститут був запроваджений у ФРН в 1924 році і замінив собою суд присяжних у класичному розумінні цього терміну. Однак зроблено це було не з метою удосконалення судової системи, а з метою елементарного здешевлення правосуддя, що було викликано необхідністю, зумовленою наслідками Першої світової війни. Таким чином, суд присяжних тоді був скорочений із 12 присяжних до шести та був позбавлений повноваження вирішувати питання «факту».

Згодом ця кількість присяжних була скорочена до двох непрофесійних суддів (*Schöffen*), діяльність яких вважається почесним громадянським обов'язком. Як відзначають німецькі вчені, відступ від класичної моделі суду присяж-

них співпав із ускладненням матеріального кримінального права. Питання про те, чи це покращило відправлення правосуддя, чи шеффени стали менш залежними від професійних суддів, залишається суперечливим та навряд чи може бути обґрунтовано емпірично [6, с. 112].

Як видається, це ж саме повною мірою стосується і вітчизняної моделі суду присяжних. Однак можна помітити, що суд шеффенів у ФРН уповноважений розглядати більшу кількість кримінальних проваджень, зокрема про злочини різного ступеня тяжкості. Злочини, за які може бути призначено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, є найтяжчими. Не завжди суд шеффенів у ФРН чи суд присяжних в Україні спроможний прийняти у таких провадженнях рішення справедливе та неупереджене, що підтверджується і судовою практикою, а тому потребує подальшого вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо участі народних засідателів: Закон України від 19.05.2011 № 3388-VI. *Голос України*. 2011. № 106.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show651-17> (дата звернення: 22.09.2019).
3. Жалинский А., Рерихт А. Введение в немецкое право. Москва: Спарк, 2001. 767 с.
4. Meyer-Goßner L. Strafprozeßordnung. GVG, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen. 48 neu bearbeitete Aufl. München: C.H. Beck, 2005. 2095 s.
5. Савченко В.А., Соловій Я.І., Фелик В.І., Юрчишин В.Д. Основи кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччина: навч. посібник. Харків: Право, 2017. 372 с.
6. Roxin C., Arzt G., Tiedemann K. Einführung in das Strafrecht und Strafprozessrecht. 5., neu bearb. Auflage. Heidelberg: C.F. Müller Verlag, 2006. 152 s.